

[V Latinsko-českém slovníku, jež sestavili Pražák-Novotný-Sedláček, čteme pod heslem *assensio*: „(v mluvě filosofické) přisvědčování dojmům smyslovým, uznávání, prohlasování jich za pravdu (synkatathesis)“, s odkazem na Cicérona.] Konečně ke konci Senekova listu 72 máme další podobnou myšlenku, jako má pak Epiktétos. Jsou tam rozlišovány, nepřehlídíme-li k nevzdělaným, tři kategorie lidí: první mají dobrou vůli zdokonalovat se, ba dosáhli už jistých úspěchů, ale posud jim mnoho chybí, kolísají jaksi mezi nebem a zemí; druzí se už usilovně blíží dokonalosti; konečně třetí už dosáhli cíle, jsou moudří a dokonalí.

Epiktétos měl pochopitelně odezvu u dalších stoiků, zvl. u Marka Aurelia. Tento se však zajímal víc o *theorii* a *spekulaci*, také např. ve fyzice. Ale Epiktéta si velmi vážili i křesťané, např. apologeta Origenes (185–254) a také Augustinus (354–430). Z novodobých myslitelů uvedme aspoň Spinozu (1632–1677) a všestranného Goetha (1749 až 1832). Ve Francii si Epiktéta oblíbil Pascal (1623–1662), v 19. století pak Alfred Fouillée a Jean Marie Guyau. Fouillée (1838–1912) znal dobře antickou filosofii, z níž se zabýval hlavně Sókratem a Platónem, a s oblibou řešil problémy morální. Nás by v souvislosti s Epiktétem mohly zajímat jeho *ideés-forces*, ideje jako síly podmiňující vývoj. Fouillée psal také o J. M. Guyauovi (1854–1888), jenž, ač značně mladší, předčasně zemřel. Guyau se podobně zabýval otázkami mravními, jeho hledisko je však spíše ethicko-estetické.

Epiktétos se stal brzy známým. Jeho díla byla už ve starověku (ovšem ve znění Arriánově) hojně opisována a rozšiřována. Zájem o ně nikdy neutuchl. Nacházela vždy čtenáře, a to v každé době, doufáme proto, že ani dnes u nás nebude Epiktétos oslyšen. Vždyť nám poskytuje útěchu, povzbuzení a mravní posilu.

Ludvík Svoboda

RUKOJEŤ

RUKOJEŤ

Některé věci jsou v naší moci, jiné nejsou v naší moci. V naší moci je soud, chtění, žádost, nechuť a jedním slovem všechno, co jest naše činnost; v naší moci není tělo, majetek, dobrá nebo špatná pověst, úřední hodnosti, jedním slovem všechno, co není naše činnost. A co jest v naší moci, je od přírody svobodné, nepodléhá překážkám ani závadám; co však není v naší moci, je slabé, otrocké, podléhá překážkám a je cizí. Měj tedy na paměti, že budeš-li pokládat to, co je od přírody otrocké, za svobodné, a to, co je cizí, za své vlastní, budeš narážet na překážky, budeš truchlit, budeš se znepokojovat a reptat na bohy i na lidi; budeš-li však jenom to, co je tvoje, pokládat za své, a cizí, jak popravdě jest, za cizí, pak tě nikdo nikdy nebude moci nutit, nikdo ti nebude moci bránit, na nikoho nebudeš reptat, nikomu nebudeš nic vyčítat, naprosto nic nebudeš dělat proti své vůli, nebudeš mít nepřítel, nikdo ti nebude škodit, neboť žádnou škodu nebudeš moci utrpět.

Jestliže tedy toužíš po tak velké věci, měj na paměti, že se jí nesmíš ujímat jen s prostřední horlivostí, nýbrž že musíš mnohé nadobro pustit z mysli a mnohé prozatím odložit. Budeš-li však toužit i po onom i po úředních hodnostech a bohatství, pak právě nejspíš těchto věcí nedosáhneš, poněvadž toužíš také po tom prvním, a docela jistě redosáhneš toho, čím se jedině získává svoboda a štěstí.

Zvykej si tedy při každé zneklidňující představě ihned dodávat: „Jsi jen představa a naprosto ne to, čím se zdáš být.“ A pak ji zkoušej a zkoumej podle těch pravidel, která sis osvojil, ale především podle toho prvního:

zdali se představa vztahuje k věcem, které jsou v naší moci, či k věcem, které nejsou v naší moci; a vztahuje-li se k některé z věcí, které nejsou v naší moci, ihned si uvědom: „Netýká se mě.“ /1/

Měj na paměti, že žádost slibuje dosažení toho, co si žádáš, a nechuť že slibuje, že neupadneš do toho, čemu se vyhýbáš; že ten, kdo nedosahuje toho, co si žádá, není šťasten, a kdo upadá do toho, čemu se chce vyhnout, je nešťasten. Budeš-li tedy mít nechuť jen k tomu, co je v rozporu s přirozeností věcí, které jsou ve tvé moci, pak neupadneš do ničeho z toho, čemu se vyhýbáš. Budeš-li však mít nechuť k nemoci nebo k smrti nebo k chudobě, budeš nešťasten. Upuť tedy od své nechuti ke všemu tomu, co není v naší moci, a přenes ji na to, co je v rozporu s přirozeností věcí, které jsou v naší moci! Ale svých žádostí se prozatím nadobro zřekni! Neboť budeš-li si žádat některou z věcí, které nejsou v naší moci, budeš nezbytně nešťasten; z těch pak věcí, které jsou v naší moci a které si žádat je ovšem správné, nemáš v moci dosud ani jedinou. Omezuj se na chtění a odpor, ale užívej jich lehce, s výhradou a bez naruživosti! /2/

Při každé věci, která ti lahodí nebo ti přináší užitek nebo se těší tvé oblibě, nezapomínej si říkat, jaká je její přirozenost, a začni tím nejnepatrnějším. Máš-li například v oblibě hrnec, říkej si: „Oblíbil jsem si hrnec“; neboť jestliže se ti rozbije, nebudeš se zneklidňovat. Líbáš-li své dítě nebo svou ženu, říkej si, že líbáš člověka, neboť jestliže zemře, nebudeš se zneklidňovat. /3/

Kdykoli se hodláš ujmout nějakého díla, připomínej si, jaké dílo to je. Jdeš-li se například koupat, představuj si, co všechno se děje ve veřejných lázních: jak tam jedni

stříkají vodou, jiní do sebe vrážejí, jiní nadávají a jiní kradou. Takto se bezpečně ujmeš díla, jestliže si hned předem řekneš: „Chci se jít vykoupat a zároveň chci zachovat svou vůli ve shodě s přírodou.“ A podobně čini při každém podniku. Tak totiž, přihodí-li se ti při koupání nějaká nesnáze, budeš mít pohotově útěchu: „Vždyť jsem chtěl nejenom se vykoupat, ale i zachovat svou vůli ve shodě s přírodou; ale nezachovám ji, budu-li se mrzet pro věci, které se dějí.“ /4/

Lidé nejsou zneklidňováni věcmi, nýbrž svými vlastními názory o věcech. Například smrt není nic hrozného, neboť jinak by se byla zdála také Sókratovi hrozná, ale názor, že smrt je něco hrozného, to je to hrozné. Kdykoli tedy narážíme na překážky nebo se znepokojujeme nebo se rmoutíme, nikdy neobviňujme jiného, nýbrž sebe samy, to jest své vlastní názory. Nevzdělaný člověk se projevuje tím, že jiným dělá výčitky za to, že se jemu vede špatně; kdo se začal vzdělávat, tím, že dělá výčitky sobě samému; kdo je plně vzdělán, tím, že nic nevyčítá ani jinému, ani sobě. /5/

Žádnou cizí přednost se nevychloubej! Kdyby se vychloubal kůň a říkal: „Jsem krásný,“ bylo by to snesitelné, ale vychloubáš-li se ty a říkáš-li: „Mám krásného koně,“ věz, že se chlubíš předností koně. Co je tedy tvé? Užívání představ. A proto se vychloubej teprve tehdy, až se budeš v užívání svých představ chovat ve shodě s přírodou; neboť tehdy se budeš chlubit jednou ze svých vlastních předností. /6/

Jako za plavby, když tvá loď zakotví a ty vystoupíš, abys přinesl čerstvou vodu, cestou sebereš i drobného hlemýžďe a malou sépii, ale tvé myšlení musí být zaměřeno

na loď a ustavičně se musíš ohlížet, zdali kormidelník nevolá, a když zavolá, musíš to všechno opustit, aby tě svázaného nehodili na palubu, jak se to dělává s ovceci, právě tak i v životě: Je-li ti místo sépie a hlemýždě darována žena a dítě, nesmí ti to být na překážku; jestliže kormidelník zavolá, běž k lodi a všechno opusť a na nic se neohlížej. A jsi-li stařec, ani se nikdy příliš nevzdaluj od lodi, aby ses neopozdil, až zavolá! /7/

Nežádej, aby se věci dály, jak chceš, nýbrž chtěj, aby se dály, jak se dějí, a bude ti v životě dobře! /8/

Nemoc je závadou tělu, ale vůli nikoliv, ledaže by to vůle sama chtěla. Zchromení je závadou noze, ale vůli nikoliv. To si říkej při všem, co tě potkává, shledáš totiž, že to vše je na závalu něčemu jinému, ale tobě nikoliv. /9/

Při všem, co se ti přihází, nezapomínej se obracet k sobě samému a zkoumat, kterou schopnost máš k tomu, abys jí použil. Vidíš-li například krásného chlapce nebo krásnou dívku, najdeš přiměřenou k tomu schopnost ve zdržlivosti; naléhá-li na tě těžká práce, najdeš onu schopnost ve vytrvalosti; stihá-li tě potupa, najdeš v sobě trpělivost. A budeš-li si takto zvykat, nebudou tě strhovat tvé klamné představy. /10/

Nikdy o ničem neříkej „ztratil jsem“, nýbrž „vrátil jsem“. Zemřelo tvé dítě? Bylo vráceno. Zemřela ti žena? Byla vrácena. „Statek mi byl zabrán.“ Tedy i ten byl vrácen. „Ale ten, kdo mi ho zabral, je špatný člověk.“ A co ti po tom, skrze koho jej nazpět požádal ten, kdo ti ho dal? Pokud ti ho ponechává, hleď si ho jako cizí věci, jako počestní své hospody. /11/

Chceš-li dělat pokroky, zanech takových úvah, jako jsou: „Nebudu-li se starat o svůj majetek, nebudu mít z čeho žít“; nebo: „Nebudu-li trestat svého otroka, bude z něho ničema“. Neboť je lepší zemřít hladem, ale bez zármutku a beze strachu, nežli žít v hojnosti a přitom v neklidu. A je lepší, aby tvůj otrok byl špatný, než abys ty byl nešťasten. A proto začni zcela nepatrnými věcmi. Vylejou-li ti trochu oleje nebo ukradnou-li ti trochu toho vína, tu si říkej: „Za tolik se kupuje nenáruživost, za tolik duševní klid.“ Zadarmo se nezískává nic. A když voláš svého otroka, tu si myslí, že tě možná neslyší, a jestliže tě slyšel, že snad nemůže vykonat to, co chceš. Ale tak dobře na tom není, aby tvůj duševní klid závisel na něm. /12/

Chceš-li dělat pokroky, snášej klidně, jestliže tě pokládají za nerozumného a pošetilého, pokud se týká vnějších věcí, a rovněž nechtěj, aby se zdálo, že něčemu rozumíš. A bude-li se některým lidem zdát, že něco znamená, nedůvěřuj si! Neboť věz, že není snadné zachovat si svou vůli ve shodě s přírodou a zároveň si zachovat vnější věci, nýbrž je naprosto nutné, že kdo jednoho z toho obojího dbá, druhé zanedbává. /13/

Chceš-li, aby tvé děti, tvá žena a tvoji přátelé byli stále naživu, jsi pošetilý, neboť chceš, aby věci, které nejsou ve tvé moci, byly ve tvé moci a aby to, co je cizí, bylo tvé. Podobně jsi zpozdilý, když chceš, aby tvůj otrok nechyboval. Neboť chceš, aby špatnost nebyla špatností, nýbrž něčím jiným. Chceš-li však, aby tě tvé žádosti neklamaly, to můžeš. Cvič se tedy v tom, co můžeš! Pánem jednoho každého je ten, kdo má moc poskytnout nebo odejmout to, co onen chce nebo nechce. Kdo tedy chce být svobodný, ať ani nechce něco z toho, co je

v moci jiných, ani se něčemu takovému nevyhýbá; jinak bude nevyhnutelně otrokem. /14/

Měj na paměti, že se v životě máš chovat jako na hostině. Nosí se jídlo kolem stolu a dostane se k tobě: vztáhni ruku a slušně si vezmi! Míjí tě: nezdržuj je! Ještě k tobě nepřichází: neupínej k němu zdaleka svou žádostivost, nýbrž počkej, až se přiblíží k tobě! Tak si veď k dětem i k ženě, k úředním hodnostem i k bohatství; a budeš jednou důstojným spoluhodovníkem bohů. A nevezmeš-li si nic dokonce ani z toho, co se ti předloží, nýbrž necháš to bez povšimnutí, tehdy budeš nejen spoluhodovníkem bohů, nýbrž i jejich spoluvládce. Neboť takto si vedli Diogenés a Hérakleitos a jim podobní a za to je právem nazývali božskými; a jimi také byli. /15/

Spatříš-li někoho plakat žalem buď proto, že mu syn odešel do ciziny, nebo že pozbyl svého majetku, měj se na pozoru, aby tě přitom nestrhla představa, jako by byl uvržen do neštěstí vnějšími věcmi, ale ihned si uvědom: Tohoto člověka netrápí ona příhoda (neboť jiného netrápí), nýbrž jen jeho názor o ní. Ale nezdráhej se alespoň slovy se mu přizpůsobit a s ním i povzdechnout, naskytně-li se příležitost; jen se měj na pozoru, abys nevzdychal také ve svém nitru! /16/

Měj na paměti, že jsi hercem takového dramatu, jaké určí básník: krátkého, chce-li krátké, dlouhého, chce-li dlouhé. Chce-li, abys představoval žebráka, ať i toho řádně hraješ; právě tak, máš-li představovat mrzáka nebo hodnostáře nebo prostého občana. Neboť tvoje věc je hrát dobře přidělenou úlohu, ale vybrat ji náleží jinému. /17/

Kdykoli havran zlověstně zakráká, nedávej se

strhnout představou, nýbrž ihned si to v duchu rozbírej a říkej si: „Taková znamení nic neohlašují mně, nýbrž buď mému chatrnému tělu, nebo té trošce mého majetku, nebo špetce mé vážnosti anebo mým dětem, nebo mé ženě. Pro mne však jsou všechna znamení jen příznivá, ačli to sám chci. Neboť ať se cokoli z toho přihodí, je v mé moci z toho mít užitek.“ /18/

Můžeš být nepřemožitelný, nebudeš-li se pouštět v žádný zápas, v němž zvítězit není ve tvé moci. Uvidíš-li někoho, kdo se těší zvláštní vážnosti nebo má velkou moc nebo nějak jinak je proslulý, měj se na pozoru, aby ses nikdy nedal strhnout představou a nepokládal ho za šťastného! Neboť jestliže podstata dobra záleží ve věcech, které jsou v naší moci, pak tu není na místě ani závist, ani žárlivost; a ty sám přece nebudeš chtít být ani praetorem, ani radním, ani konsulem, nýbrž svobodným člověkem. Ale k tomu vede jediná cesta: pohrdání věcmi, které nejsou v naší moci. /19/

Měj na paměti, že tě uráží nikoliv ten, kdo ti spílá nebo tě bije, nýbrž jen tvé mínění, že tě tito lidé urážejí. Kdykoli tě tedy někdo rozčilí, věz, že tě rozčilila jen tvá domněnka. Proto se především vynasnažuj, aby ses nedal strhnout klamnou představou. Neboť jakmile jednou získáš čas a prodlení, snáze se ovládneš. /20/

Den co den měj na mysli smrt, vyhnanství a vůbec všechno, co se zdá hrozné, ale nejvíce ze všeho smrt! A nikdy nebudeš ani na nic nízkého pomýšlet, ani po ničem příliš toužit. /21/

Jestliže toužíš po moudrosti, už předem se připravuj na to, že se ti mnozí budou vysmívat, že se ti budou poškle-

bovat a říkat: „Najednou se k nám vrátil jako filosof,“ a „Čím to, že se na nás dívá tak zvysoka?“ Ty se však zvysoka nedívej a tak se přidržuj toho, co se ti zdá nejlepší, jako bys byl na toto stanoviště postaven samým bohem! A měj na paměti, že vytrváš-li v týchž zásadách, pak ti, kteří se ti dříve vysmívali, později se ti budou obdivovat; jestliže však těm lidem podlehneš, sklidiš dvojnásobný výsměch. /22/

Jestliže se ti někdy přihodí, že se přichýlíš k vnějším věcem s úmyslem někomu se zalíbit, věz, že jsi opustil své životní zásady. Spokoj se tedy za všech okolností tím, že jsi filosof; ale chceš-li se jím ještě také zdát, zdej se jím sobě samému, to jistě svedeš. /23/

Ať tě netrápí takové úvahy jako tyto: „Budu žít v neváznosti a budu všude bezvýznamný.“ Neboť je-li nedostatek vážnosti zlo, pak se nemůžeš vinou někoho jiného octnout ve zlu a právě tak ani v hanbě. Cožpak je ve tvé moci dosáhnout úřední hodnosti nebo být pozván na hostinu? Naprosto ne. Jaká tedy je v tom ještě neváznost? A jakpak budeš „všude bezvýznamný“, když máš něco znamenat jen v těch věcech, které jsou ve tvé moci, a právě v nich se můžeš nejvíce vyznamenat? Ale tvoji přátelé budou bez pomoci? Čemu říkáš „bez pomoci“? Nebudou dostávat od tebe tu trochu peněz a nebudeš jim moci zaopatřit římské občanství. Ale kdo ti řekl, že tohle je v naší moci a že to spíše nezávisí na jiných? Kdo může dát jinému to, co sám nemá? „Opatři si tedy peníze,“ řeknou (leckterí přátelé), „abychom také my měli.“ Jestliže si je mohu opatřit a zachovat si přitom svou počestnost, věrnost a šlechtnost, ukaž mi cestu a opatřím si je. Jestliže však žádáte, abych se vzdal svých vlastních statků jen proto, abyste vy získali nedobré statky, pak sami vi-

díte, jak jste nespravedliví a nerozumní. A konečně, co chcete raději? Peníze či věrného a čestného přítele? A proto mi raději k tomu dopomáhejte a nežádejte, abych dělal něco, čím bych právě těchto vlastností pozbyl.

„Ale pak,“ namítne někdo, „nebudu své vlasti prospěšný podle svých sil.“ O jakém zase prospěchu to mluvíš? Arci se jí od tebe nedostane ani sloupoví, ani lázní. Ale co na tom? Však se jí nedostává ani obuvi od kováře, ani zbraní od obuvníka; ale úplně stačí, jestliže každý splní svůj úkol. A kdybys jí vypěstoval někoho jiného ve věrného a čestného občana, ničím bys jí neprospěl? „Ano.“ Pak bys tedy ani ty sám své vlasti nebyl neprospěšný. „Jaké tedy místo,“ řekne, „budu zaujímat v obci?“ Takové, jaké budeš moci, zachovávaje si zároveň svou věrnost a čestnost. Budeš-li však chtít své vlasti prospět, ale řečených ctností přitom pozbudeš, jaký prospěch by jí mohl od tebe vzejít, když se nakonec ukážeš nečestným a nevěrným? /24/

Někomu dali přednost před tebou při hostině nebo při pozdravu nebo tím, že ho přibráli na poradu? Jsou-li tyto věci nějaká dobra, máš se radovat, že jich onen dosáhl; pakli jsou něco špatného, nesmí tě mrzet, že tys jich nedosáhl. Měj pak na paměti, že nemůžeš dojít stejné odměny, jestliže k dosažení věcí, které nejsou v naší moci, neděláš totéž co jiní. Neboť jak se může tomu, kdo dochází ke dveřím některého z velmožů, dostat stejného dílu jako tomu, kdo ustavičně dochází? Nebo tomu, kdo je (domů) nedoprovází, téhož jako tomu, kdo je doprovází? Nebo kdo je nevychvaluje, téhož jako tomu, kdo je vychvaluje? Budeš tedy nespravedlivý a nenasytý, nezaplátíš-li tolik, zač se ony věci prodávají, a budeš-li je chtít dostat zadarmo. Zač například se prodává salát? Snad za obolos. Jestliže tedy někdo zaplatí obolos a dosta-

ne salát, ale ty nezaplatíš nic a nic nedostaneš, nedomnívej se, že máš méně než ten, kdo salát dostal. Neboť jako on má salát, tak ty máš obolos, který jsi nevydal.

Docela tak je tomu i zde. Nebyls pozván někým na hostinu? Však jsi také nezaplatil hostiteli cenu, za kterou se prodává pohoštění. Prodává pak je za chválu, prodává je za úslužnost. Zaplatť tedy, ačli to je pro tebe výhodné, obnos, za který je to na prodej! Ale nechceš-li ho zaplatit a chceš-li to přesto dostat, pak jsi nenasytný a zpozdilý. Nic tedy nemáš náhradou za hostinu? Nuže, je ti náhradou to, že jsi nechválil toho, koho jsi nechtěl chválit, a že jsi nezakusil nadutosti jeho vrátných. /25/

Vůli přírody lze poznat z věcí, o nichž se naše mínění navzájem neliší. Rozbije-li například něčí otrok pohár, ihned jsi ochoten říci: „To se stává.“ Věz tedy, že až se také tobě rozbije pohár, máš si vést stejným způsobem, jako když se rozbije cizí. Toto pravidlo pak přenes i na důležitější příhody! Zemřelo někomu dítě nebo žena; není člověka, který by neřekl: „Lidská příhoda.“ Ale když někomu zemře jeho vlastní dítě, ihned běduje: „Ach, já ubohý!“ Bylo by však dobře si vzpomenout, jakého býváme smýšlení, když slyšíme, že se totéž přihodilo jiným lidem. /26/

Kdyby někdo vydal tvé tělo do rukou komukoliv na potkáni, byl bys tím roztrpčen; že však ty sám vydáváš svou mysl v moc kohokoliv, takže se zneklidňuje, když tě někdo hanobí, a pozbývá rovnováhy, za to se nestydíš? /28/

Při každém díle uvažuj, co mu předchází i co následuje, a teprve potom se ho ujímej! Jinak se ho zpočátku sice budeš chápat s chutí, protože jsi neuvážil nic z toho,

co ještě bude následovat, ale později, až se objeví nějaké nesnáze, s hanbou od něho upustíš. Chceš zvítězit v olympijských hrách? Ví bůh, že i já, neboť je to čestné. Ale uvaž, co předchází i co následuje, a teprve potom se ujmí díla! Musíš dbát kázně, jíst podle přísných předpisů, zdržovat se sladkostí, cvičit se i proti své vůli v určitou hodinu, v horku, v mrazu, nesmíš pít studenou vodu ani víno, jak tě napadne, slovem, jako lékaři se musíš svěřit svému cvičiteli; potom musíš se svým soupeřem o závod kopat, leckdy si vymknout ruku a vyvrtnout kotník, hojně prachu se nalokat, leckdy se dát šlehat a po tom po všem — podlehnout! To všechno uvaž, a budeš-li mít ještě i potom chuť, věnuj se zápasnictví! Jinak budeš jednat jako děti, které si hrají brzy na zápasníky, brzy na šermíře, brzy na trubače a pak zase hrají divadlo; podobně i ty: brzy jsi zápasníkem, brzy šermířem, potom řečníkem a potom filosofem, ale celou svou duší ničím, nýbrž jako opice napodobuješ každý výjev, který uvidíš, a pokaždé se ti líbí něco jiného. Neboť ničeho ses nechopil s rozvahou ani promyšleně, nýbrž nazdařbůh a s chabým zájmem.

Tak někteří, spatří-li filosofa a slyší-li někoho mluvit tak, jako mluvívá Eufrátés (a věru, kdo dovede mluvit jako on?), ihned chtějí také sami být filosofové. Člověče, nejprve si rozvaž, jaká je to věc, a potom zkoumej i svou vlastní přirozenost, zdali na to stačíš! Chceš být účastníkem pětiboje nebo zápasníkem v zápolení? Pak si prohlédni svá ramena, svá stehna, své kyčle! Neboť každý má od přírody schopnost k něčemu jinému. Myslíš, že jako filosof můžeš stejně jíst a stejně pít jako dříve, mít stejné žádosti a stejně nechuti? Musíš bdít, strádat, odejít od svých lidí, snášet pohrdání od lecjakého otroka a na potkáni výsměch, ve všem být v nevýhodě, v hodnosti, v úřadě, na soudě, v každé vůbec maličkosti. To si bedlivě rozvaž, zdali chceš za tuto cenu získat nenáruživost, svo-

bodů, duševní klid! Pakli ne, nepouštěj se do toho, abys nebyl jako děti: teď filosof, za chvíli celník, potom rétor, potom císařský místopředseda. Tyto věci se nedají sloučit. Jedním člověkem musíš být: buď dobrým, nebo špatným; buď se musíš usilovně obírat svou vůdčí částí, nebo vnějšími věcmi; buď se cele zabývat svým nitrem, nebo vnějším světem; to jest, zaujímat stanovisko buď filosofa, nebo obyčejného člověka. /29/

Naše povinnosti se většinou řídí našimi osobními vztahy. Někdo má otce; je příkaz o něho se starat, ve všem mu ustupovat a trpělivě snášet i jeho nadávky nebo bití. „To je špatný otec.“ Ale což tě příroda spříznila s dobrým otcem? Nikoliv, nýbrž pouze s otcem. „Bratr mi ubližuje.“ Zachovávej tedy svůj vztah k němu a neuvažuj o tom, co on činí, nýbrž co ty máš činit, abys uchoval svou vůli ve shodě s přírodou; neboť tobě nemůže uškodit někdo jiný, ačli ty sám nechceš, ale škodu utrpíš tehdy, až se budeš domnívat, že trpíš škodu. Tedy právě tak vypátráš, co je povinností souseda, občana, vojenského velitele, jestliže si navykneš zkoumat své vztahy k nim. /30/

Pokud se týká zbožnosti, věz, že nejdůležitější je toto: mít správné představy o bozích, že totiž jsou a veškerenstvem dobře a spravedlivě vládnou; žes byl od nich určen k tomu, abys jich poslouchal, všemu, co se děje, ustupoval a ochotně se tomu podroboval s tím přesvědčením, že se to naplňuje podle nejlepšího rozumu. Pak totiž nikdy nebudeš na bohy reptat ani jim nebudeš vyčítat, že se o tebe nestarají. Ale to se nemůže stát jinak než tak, že svůj pojem dobra a zla odloučíš od oněch věcí, které nejsou v naší moci, a že ho umístíš jen ve věcech, které jsou v naší moci. Neboť budeš-li něco z oněch věcí pokládat za dobro nebo zlo, pak ovšem, když nedosáhneš něčeho, co

chceš, nebo když upadneš do něčeho, co nechceš, nezbytně budeš reptat na ty, kteří jsou toho původci, a budeš je nenávidět. Neboť každému tvoru je vrozeno varovat se toho, co se mu zdá škodlivé, a vyhýbat se tomu i jeho příčinám, to však, co je prospěšné, a rovněž jeho příčiny vyhledávat a obdivovat. Je tedy nemožné, aby ten, kdo se domnívá, že trpí škodu, se těšil z toho, co mu podle jeho zdání škodí, zrovna jako je nemožné, aby se těšil ze škody samé. Tím to je, že i syn spílá svému otci, který mu nechce dát něco z toho, co se chlapci zdá dobrem; také Polyneika a Eteoklea znepřátelilo to, že se domnívali, že samovláda je dobro. Proto spílá bohům i rolník, proto i námořník, proto kupec, proto i ti, kteří ztratili své manželky a děti. Neboť kde je prospěch člověka, tam je také jeho zbožnost. A proto, kdo usiluje o to, aby užíval své žádosti i nechuti tak, jak se sluší, ten právě tím usiluje také o zbožnost. Přinášet bohům podle zvyku našich předků úlitbu, zápalné oběti a první dary země je povinnost každého, ale máme to činit vždy s čistým srdcem, ne liknavě a nedbale, ani skoupě, ani nad své možnosti. /31/

Kdykoliv se ubíráš do věštírny, měj na paměti, že nevíš, jak pořídíš, ale že jsi přišel proto, aby ses od věštce něco dověděl. Jaká však to je věc, to jsi už věděl, když jsi přicházel, ačli jsi filosof. Neboť je-li to některá z věcí, které nejsou v naší moci, pak to docela jistě není ani dobro, ani zlo. Nepřinášej si tedy k věštci ani žádostivost takových věcí, ani nechuť k nim, ale ani s obavami k němu nechoď, nýbrž s tím vědomím, že každý výsledek je lhostejný a tebe se netýká, a že ať to bude cokoli, bude možno toho užít výhodně, a v tom ti nikdo nezabrání. Proto se s důvěrou ubírej k bohům jako k svým rádcům a pak, až se ti od nich dostane nějaké rady, měj na paměti, koho sis přibral za rádce a ke komu budeš nevěšmavý, jest-

liže neposlechněš. Chod na potaz k věštci tak, jak to žádal Sókratés, to jest, jen v takových případech, kde výsledek přes všechno uvažování je nejistý a kde ani rozum, ani žádná jiná schopnost neposkytují prostředky k bezpečnému poznání toho, co je tvým úkolem. A proto, kdykoli máš přispět svému příteli nebo své vlasti v nebezpečí, nikdy se neptej věštby, zdali máš přispět! Neboť jestliže ti věstec oznámí, že obětní znamení dopadla nepříznivě, pak to zřejmě znamená smrt nebo zmrzačení některého údu nebo vyhnanství, ale rozum přikazuje, že máš svému příteli i za těchto okolností pomáhat a vlasti v nebezpečí přispívat. A proto dbej většího věstce, delfského Apollóna, jenž ze svého chrámu vykázal člověka, který svému příteli nepřispěl ve chvíli, kdy ho vraždili. /32/

Už si konečně stanov nějaký charakter a vzor, kterým by ses řídil i v soukromí i ve styku s lidmi. A většinou mlč nebo mluv jen to, co je nutné, a to stručně. Zřídka, jen když toho vyžadují okolnosti, hovoř, ale nikdy o všedních věcech: ani o zápasech šermířů, ani o dostizích, ani o zápasnicích, ani o jídle nebo pití, o jakých se všude hovoří; ale zejména nehovoř o lidech tak, abys je haněl nebo chválil nebo je srovnával. Je-li ti to tedy možné, odváděj svým hovorem i hovory svých společníků k tomu, co se sluší; a jsi-li náhodou sám s cizími, mlč!

Nesměj se mnoho, ani mnoha věcem, ani nevázaně!

Přísahat naprosto odmítej, je-li ti to možné, pakli není, přísahaj, pokud to dovolují okolnosti.

Hostinám u lidí do filosofie nezasevěných a nevzdělaných se vyhýbej; ale naskytně-li se ti příležitost, upínej všechnu pozornost k tomu, abys nikdy nezabředl v nízkost takových lidí. Neboť věz, že je-li soudruh poskvrněn, nezbytně se s ním poskvrňuje i ten, kdo se s ním stýká, i kdyby snad sám byl čistý.

Tělesným nezbytnostem vyhovuj, jen pokud je to naprosto nutné, jako ve věcech jídla, pití, oděvu, bydlení a služebnictva. Co však náleží k okázalostem nebo k přepychu, to všechno vyluč!

V pohlavním životě, pokud je v tvých silách, zachovávej před sňatkem čistotu; dopřáváš-li si takových věcí, pak jich užívej v dovolené míře! Ale nebuď nevlídný k těm, kteří si je dovolují, ani je nekárej, ani se mnoho nezmíňuj o tom, že sám jsi zdrženlivý.

Jestliže ti někdo sdělí, že ten nebo onen špatně o tobě mluví, nehaj se proti takovým řečem, nýbrž odpověz: „To nejspíš nevěděl o ostatních vadách, které ještě mám; jinak by byl nemluvil jenom o těchto.“

Často chodit do divadel není nutné. Jestliže se to však někdy přihodí, neprojevej zvláštní zájem o nikoho jiného než o sebe, to jest, přej si, aby se dalo jen to, co se právě děje, a aby vítězil jen ten, kdo právě vítězí, neboť takto ti všechno půjde podle tvé vůle. Pochvalného pokřiku a smíchu pro to nebo ono nebo velkého vzrušení se nadobro zdržuj! A potom, když odejdeš, nehovoř mnoho o tom, co se tam dalo, pokud to nepřispívá k tvému zdokonalení, neboť takové chování by nasvědčovalo tomu, že ses oné podívané obdivoval.

Na veřejné recitace některých lidí nechoď nazdařbůh a bez rozmyslu; přijdeš-li tam, zachovávej si svou důstojnost a vážnost, ale zároveň i vlídnost.

Když se máš s někým setkat, zejména pak s nějakou významnou osobností, tu si představuj, jak by si asi za těchto okolností vedl Sókratés nebo Zénón, a nebudeš na rozpacích, jak máš této příležitosti náležitě užít. Když se ubíráš k někomu zvláště vlivnému, představuj si, že ho nezastihneš doma, že ti neotevřou, že ti přibouchnou dveře před nosem, že si tě ten člověk ani nevšimne. A je-li přes to všechno tvou povinností tam jít, jen jdi a snášej,

cokoliv se děje, a nikdy si v duchu neříkej: „To nestálo za tolik nepříjemností.“ Neboť to by bylo jednání nevzdělance, člověka, který se roztrpčuje vnějšími věcmi.

V hovorech ve společnosti se varuj vzpomínat často a nemírně některých svých skutků nebo nebezpečí! Neboť jako tobě je příjemné vzpomínat svých nebezpečí, právě tak ostatním není příjemné slyšet, co se tobě přihodilo.

Také se varuj vzbuzovat smích, neboť to je způsob, který se snadno zvrhuje v nízkost a zároveň může zmenšit úctu tvých bližních k tobě. Také je nebezpečné zabřednout v necudné řeči. Kdykoliv se tedy něco takového přihodí, pokárej, je-li vhodná příležitost, toho, kdo takto zabředl; pakli není příležitost, alespoň odmlčením, zarděním, zachmuřením dej najevo, že se ti ty řeči nelíbí! /33/

Kdykoliv tě zaujme představa nějakého požitku, měj se na pozoru jako při ostatních představách, aby ses jí nedal strhnout, nýbrž nech tu věc, ať na tebe počká, a hleď ji nějak ještě odložit. Potom si v duchu vybav obojí období: i to, až budeš rozkoše užívat, i ono, až jí užiješ a později budeš litovat a sám sobě dělat výčitky. S tím pak srovnej, jakou budeš mít radost, když se rozkoše zdržíš, a jak budeš sám sebe chválit. Jestliže se ti zdá vhodné oddat se té věci, dej pozor, abys nepodlehł její příjemnosti, lahodě a svůdnosti; proti tomu si představuj, oč je lepší vědomí, že sis vybojoval takové vítězství. /34/

Konáš-li něco, o čem jsi přesvědčen, že to máš konat, nikdy se neboj být viděn při tom, že to děláš, i kdyby to mnoho lidí nepříznivě posuzovalo. Neboť je-li nesprávné, co činíš, pak se vystříhej činu samého; pakli to je správné, proč by ses bál těch, kteří tě budou kárat neprávem? /35/

Jako věty „Je den“ a „Je noc“ jsou velmi vhodné k rozlučovacímu soudu, ale k slučovacímu jsou nevhodné, právě tak i vybrat si při jídle větší díl je snad sice vhod tvému tělu, ale nevhodné k zachování náležité společenské slušnosti při hostině. Jsi-li tedy u někoho hostem, měj na paměti, že máš nejenom přihlížet k hodnotě předkládaných jídel pro své tělo, nýbrž i zachovávat povinnou slušnost k svému hostiteli. /36/

Ujmeš-li se nějaké úlohy, která je nad tvé síly, budeš se v ní trapně vyjímat a zároveň zanedbáš i tu, kterou jsi mohl zdárně splnit. /37/

Jako při chůzi dáváš pozor, abys nešlápl na hřebík nebo aby sis nevyvrtil nohu, podobně dávej pozor, abys ani svou vůdčí část nepoškodil. Budeme-li tohoto pravidla při každém díle dbát, bezpečněji se budeme ujímat díla. /38/

Měrou majetku budiž každému jeho tělo, jako noha je mírou jeho obuvi. Setrváš-li na této zásadě, budeš zachovávat správnou míru; pakli ji překročíš, musíš se nakonec zřítit jako z nějakého srázu. Je tomu zrovna jako při obuvi: jakmile překročíš potřebu nohy, nejprve si opatříš pozlacenou obuv, pak purpurovou, vyšívanou. Neboť jakmile se jednou překročí míra, pak už není žádná hranice. /39/

Ženám hned od čtrnácti let říkávají muži „paní“. A proto, když tyto pozorují, že není jejich úkolem nic jiného než soužití s muži, začínají se krásnit a do toho skládají všechny své naděje. Stálo by tedy za to přičinit se, aby si uvědomily, že ničím jiným si nedobývají úcty než tím, že se jeví řádnými a počestnými. /40/

Je znakem duševní omezenosti příliš se obírat věcmi, které mají vztah k tělu, jako například mnoho se věnovat tělocviku, mnoho jíst, mnoho pít, mnoho chodit za svou potřebou, souložit. Toto všechno se má dělat jen mimochodem a veškerou pozornost máš obracet k duchu.

/41/

Kdykoliv ti někdo něco špatného dělá nebo špatně o tobě mluví, měj na paměti, že to dělá nebo mluví, protože si myslí, že to je jeho povinnost. Nemůže se tedy řídit tím, co se tobě zdá, nýbrž tím, co se jemu zdá správné; a proto, je-li jeho zdání špatné, trpí škodu on, neboť je to právě on, kdo se mýlil. Vždyť podobně, když někdo pokládá správný slučovací soud za klamný, není to na škodu slučovacímu soudu, nýbrž tomu, kdo se mýlil. Budeš-li tedy vycházet z tohoto stanoviska, pak se budeš shovívavě chovat k člověku, který tě haní. Říkej si totiž pokaždé: „To se jemu zdálo správné.“

/42/

Každá věc má dvě držadla, za něž ji možno chopit: za jedno se dá nést, za druhé se nedá nést. Jestliže ti tvůj bratr křivdí, chápej se věci nikoli z té stránky, že ti křivdí, neboť to je ono držadlo, za které se věc nedá nést, nýbrž raději z jiné: že to je tvůj bratr, že byl s tebou vychován; a chopíš se věci tam, kde je ji možno nést.

/43/

Tyto úsudky jsou neslučitelné: „Já jsem bohatší než ty, a proto mám větší cenu než ty,“ nebo: „Já jsem výmluvnější než ty, a proto mám větší cenu než ty.“ Ale spíše se dají sloučit tyto: „Já jsem bohatší než ty, proto můj majetek má větší cenu než tvůj,“ nebo: „Já jsem výmluvnější než ty, proto moje výmluvnost má větší cenu než tvoje.“ Ale ty nejsi ani majetek, ani výmluvnost.

/44/

Někdo se chvatně myje; neříkej, že se myje špatně, nýbrž chvatně! Někdo pije mnoho vína; neříkej, že špatně pije, nýbrž že pije mnoho! Neboť odkud víš, zdali špatně jedná, dokud nepoznáš jeho zásadu? Pak se ti nepřihodí, abys o jedněch věcech měl jasné představy, ale jiným věcem nepředloženě přisvědčoval.

/45/

Nikde o sobě neříkej, že jsi filosof, a nemluv mnoho před obyčejnými lidmi o svých filosofických zásadách, nýbrž podle svých zásad jednej! Například při hostině nemluv o tom, jak se má jíst, nýbrž jez, jak se má! Měj na paměti, že Sókratés se tak naprosto vystříhal okázalosti, že k němu lidé přicházeli s přáním, aby je doporučil filosofům, a on je k nim vodil. Tak trpělivě nesl, že ho přehlížejí. A dojde-li mezi obyčejnými lidmi k hovoru o nějaké filosofické zásadě, většinou mlč, neboť je velmi nebezpečné ihned vyvrhnout to, co jsi ještě nestrávil. A řekne-li ti někdo, že nic nevíš, a ty se nerozzlobíš, tehdy věz, že své dílo zdárně začínáš. Vždyť ani ovce nepřinášejí pastýřům svou píci, ani jim neukazují, kolik toho snědly, nýbrž svou potravu stráví uvnitř a zevně pak přinášejí vlnu a mléko. Ani ty tedy neukazuj obyčejným lidem své filosofické zásady, nýbrž skutky ze zažitých zásad!

/46/

Jestliže jsi navykl své tělo prostotě, nechlub se tím; a podobně, piješ-li toliko vodu, neříkej při každé příležitosti, že piješ vodu! A chceš-li se otužit v snášení tělesných útrap, cvič se sám pro sebe, ne pro své okolí. Neobjímej sochy; ale když někdy hodně žízniš, vezmi do úst trošku studené vody, pak ji vyplivni a nikomu ani slovo!

/47/

Stanovisko a znak obyčejného člověka: Nikdy ne-

očekává prospěch nebo škodu od sebe sama, nýbrž jen od vnějších věcí. Stanovisko a znak filosofa: Všechn svůj prospěch i škodu očekává od sebe sama.

Znaky toho, kdo dělá pokroky: Nikoho nehaní, nikoho nechválí, na nikoho si nestěžuje, nikomu nedělá výčitky, nic o sobě nemluví, jako by něčím byl nebo něco věděl. Kdykoli naráží na nějaké závady nebo překážky, dělá výčitky sám sobě. A jestliže ho někdo chválí, v duchu se směje tomu, kdo ho chválí; a když ho někdo haní, nehájí se. Chodí sem a tam jako lidé po nemoci, maje se na pozoru, aby ani nepohnul něčím z toho, co se teprve upevňuje, dříve než to nabude pevnosti. Každou žádost ze sebe vyhostil a svou nechuť obrátil jen k tomu, co je v rozporu s přirozeností věcí, které jsou v naší moci. Svě vůle užívá ke všemu bez naruživosti. Je mu lhostejné, zdali ho pokládají za pošetilce nebo nevědomce. Jedním slovem: sebe sama stále pozoruje jako svého nepřítel a úkladníka.

/48/

Chlubí-li se někdo tím, že rozumí Chrýsippovým spisům a dovede je vykládat, řekni si v duchu: „Kdyby byl Chrýsippos nepsal nejasně, tento člověk by neměl, čím by se chlubil.“

Ale co chci já? Poznat přírodu a následovat ji. I hledám někoho, kdo by mi ji vyložil; a když slyším, že to dělá Chrýsippos, uchýlím se k němu. Ale jeho spisům nerozumím; i hledám někoho, kdo by mi je vyložil. Až potud není nic, nač bys měl být hrdý. Najdu-li však někoho, kdo mi je dovede vyložit, tu mi ještě zbývá jeho zásad užívat; a právě toto jediné opravňuje k hrdosti. Pakli však se budu obdivovat právě jenom výkladu, co jiného to je, než že jsem se stal filologem místo filosofem? Ovšem jen s tím rozdílem, že místo Homéra vykládám Chrýsippa. Spíše se tedy zardím, když mi někdo řekne: „Předčítej mi

Chrýsippa,“ nemohu-li se mu zároveň vykázat skutky, které jsou v dokonalé shodě s jeho slovy. /49/

Vytčených zásad se přidržuj jako zákonů: jako by ses dopouštěl bezbožnosti, jestliže bys je přestoupil. A ať si bude kdokoliv mluvit o tobě cokoliv, toho nedbej, neboť toto už není tvoje věc. /50/

Jak ještě dlouho chceš otálet s tím, abys pokládal sebe za hodna nejlepších statků a aby ses v ničem neprohřešoval proti rozumu, jenž jediný rozlišuje dobro a zlo? Přijals filosofické zásady, kterým ses měl podvolit, a podvolil ses jim. Na jakého tedy učitele ještě čekáš, abys mu přenechal péči o své zlepšení? Už nejsi malý chlapec, nýbrž zralý muž. Budeš-li tedy ještě nyní nedbalý a lehkomyšlný, budeš-li ustavičně dávat lhůtu za lhůtu a určovat si den za dnem, odkdy začneš sebe dbát, pak, aniž jsi to pozoroval, nebudeš dělat pokroky, nýbrž zůstaneš nevzdělanecem jak v životě, tak ve smrti. Už tedy měj sebe za hodna toho, abys žil jako zralý muž a jako ten, kdo dělá pokroky; co se ti jeví nejlepším, to všechno ti budiž nezrušitelným zákonem. A potká-li tě něco svízelného nebo příjemného nebo slavného nebo neslavného, měj na paměti, že nyní je tu zápas a že olympijské hry už jsou zde a že už nelze dále otálet, že jedním dnem a jedním činem všechn pokrok se buď ztrácí, nebo zabezpečuje. Sókratés dosáhl takové dokonalosti právě tím, že při všem, co ho potkávalo, ničeho jiného nedbal než rozumu. Ty pak, i když ještě nejsi Sókratem, měl bys aspoň žít, jako bys chtěl být Sókratem. /51/

První a nejpotřebnější oddíl ve filosofii je ten, který se týká užívání zásad, jako například zásady: Nelži! Druhý oddíl je ten, který se týká důkazů, jako například:

Z jakého důvodu se nemá lhát? Třetí oddíl je ten, který právě tyto důkazy potvrzuje a rozlišuje, jako například: Z jakého důvodu je tohle důkaz? Co je vůbec důkaz? Co je logický důsledek? Co je rozpor? Co je pravda, co lež? Tedy třetí oddíl je potřebný pro druhý a druhý pro první, ale nejpotřebnější ze všech, u kterého máme setrvat, je první. Jenže my to děláme naopak, neboť třetím oddílem se zabýváme a kolem něho se točí všechno naše úsilí, ale prvního naprosto nedbáme. Proto sice lžeme, ale jsme si dobře vědomi toho, jak se dokazuje, že se lhát nemá.

/52/

Při každé příležitosti si uvědomuj tyto výroky:

*„Nuž, Osude a Die, jen mě vedte tam,
kam vaším rozhodnutím byl jsem postaven —
a bez váhání půjdu; kdybych nechtěl jít,
jsem špatný člověk, ale jít bych musil přec.“*

*„Kdo v dobré vůli podrobí se nutnosti,
je moudrý u nás, správně chápe božský řád.“*

*„Nuže, Kritóne, jestliže se taktó bohům líbí, tak se
staň!“*

*„Anytos a Melétos mě usmrtit mohou, ale poškodit mě
nemohou.“*

/53/